

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ละครพันทาง เป็นละครที่ถือกำเนิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีพัฒนาการมาจากละครผสมสามัคคีหรือละครเจ้าคุณมหินทร ซึ่งมีเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล) เป็นผู้คิดริเริ่มในช่วงปลายรัชกาลที่ 4 เป็นการนำเอาเรื่องราวพงศาวดารชาติต่างๆ มาแต่งเป็นบทละครและนำออกแสดงเหตุที่เรียกว่า ละครผสมสามัคคี เป็นเพราะรูปแบบการแสดงละครของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง มีลักษณะผสมผสานกันในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นลักษณะของการแสดงที่ปรับเปลี่ยนไปจากละครนอก มีทั้งไทยผสมกับชาติต่างๆ มีการนำท่ารำอย่างจิ๋วมาเป็นที่รำของตัวละครที่เป็นจีน ด้านการแต่งกายก็แต่งตามเชื้อชาติของตัวละคร เช่น ชาติจีนก็แต่งจี๊ว ด้านดนตรีและเพลงร้องก็ปรับเปลี่ยนโดยนำเอาเครื่องดนตรีของชาตินั้นๆ มาประกอบกับวงปี่พาทย์ เช่น ใช้กลองจีน ตอก แต่ว ประกอบในเพลงทำนองจีน ใช้ตะโพนมอญ ปี่มอญ ประกอบในเพลงทำนองของชาติมอญ เป็นต้น อีกทั้งยังมีการสร้างโรงละครเลียนแบบชาติตะวันตกสำหรับใช้แสดงละคร คือ โรงละครไซอามิสเธียเตอร์ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นปรี้นเธียเตอร์ มีการเก็บเงินคนดูเป็นรายหัวด้วย

ความนิยมละครผสมสามัคคีมีต่อเนื่องมาจนถึงรัชกาลที่ 5 แต่ยังมีละครคณะอื่นที่หันมาแสดงละครอย่างเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง โดยเฉพาะคณะนฤมิตรของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ซึ่งเป็นคณะละครที่ได้รับความนิยมอีกคณะหนึ่ง ลักษณะและรูปแบบการแสดงจะแตกต่างไปจากละครของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง คือ เพลงดนตรี การรำและเครื่องแต่งกายจะมีความประณีตงดงามอย่างละครหลวง การดำเนินเรื่องแบ่งออกเป็นฉากๆ และมีฉากประกอบการแสดงให้ดูสมจริง ที่สำคัญเรื่องที่นำมาแสดงเป็นพงศาวดารไทยและวรรณคดีไทย ที่นิยมมากคือเรื่องพระลอ บุคคลสำคัญที่มีบทบาทในคณะละครนฤมิตร คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงเป็นผู้พระนิพนธ์บทละคร เจ้าจอมมารดาเขียนผู้ซึ่งเคยแสดงเป็นอริณีที่มีชื่อเสียงของละครหลวงในรัชกาลที่ 4 เป็นผู้ประดิษฐ์ท่ารำ หม่อมหลวงทวนศรีวรรณ หม่อมในพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ มีความชำนาญในการแต่งทำนองเพลง รวมถึงทำหน้าที่เป็นเจ้าของคณะด้วย โรงละครที่สร้างขึ้นสำหรับแสดงละครชนิดนี้ชื่อวิมานนฤมิตร แต่สร้างได้เพียง 1 ปีก็ถูกไฟไหม้ไป ต่อมาพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ จึงสร้างโรงละครขึ้นใหม่ ชื่อโรงละครปรีดาลัย ตั้งอยู่ภายในวังของพระองค์เอง จนกระทั่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการสืบทอดละครที่แสดงเกี่ยวกับพระราชพงศาวดาร โดยเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ทรงตั้งคณะละครแสดงแบบละครของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง ต่อมาเมื่อพระยาอนิรุทธเทวาเป็นผู้สืบทอดละครคณะนี้ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นสายการสืบทอดศิลปะการแสดงละครประเภทนี้ มาจนกระทั่งเป็นละครพันทางในยุคกรมศิลปากร

ในเวลาต่อมา

กรมศิลปากร ได้อนุรักษ์และพัฒนารูปแบบการแสดงละครพื้นทางให้มีความน่าสนใจไปพร้อมๆกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ทั้งทางด้านบทละคร ดนตรี เครื่องแต่งกาย โรงละคร ซึ่งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการสืบทอดละครพื้นทางของกรมศิลปากรนี้ล้วนเป็นนางละคร และครูดนตรีที่มีประสบการณ์มาตั้งแต่ยุคก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองทั้งนั้น และเริ่มเป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลาย จนกระทั่งอาจารย์เสรี หวังในธรรม ได้นำเอานวนิยายอิงประวัติศาสตร์งานประพันธ์ชิ้นเอกของยาขอบ คือ ผู้ชนะสิบทิศ มาถอดความเป็นบทละครนำออกแสดงเผยแพร่จนเป็นที่นิยมและมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันเรื่อยมา ถือได้ว่าเป็นที่สุดของละครพื้นทางในยุคกรมศิลปากรทีเดียว

นอกจากลักษณะและรูปแบบการแสดง สิ่งที่สำคัญอีกประการในการแสดงละครพื้นทางคือ เพลงดนตรีหรือที่เรียกกันติดปากว่าเพลงออกภาษาหรือเพลงภาษา ซึ่งเป็นเพลงที่โบราณจารย์ทางด้านดุริยางคศิลป์ ได้ปะพันธ์ขึ้นจากการสังเกตและศึกษาเพลงของชาติต่างๆว่ามีสำเนียงอย่างไร แล้วแต่งเป็นเพลงภาษาขึ้นโดยใช้ทำนองของไทย แต่ดัดแปลงให้มีสำเนียงภาษาของชาตินั้นๆและยังได้ตั้งชื่อบอกภาษานั้นๆด้วย เช่น เขมรเหลือ้ง เขมรพายเรือ มอญดูดาว มอญรำดาบ พม่ารำขวาน พม่าไชยา ลาวจอย ลาวชมดง จีนขายอ้อย เป็นต้น นอกจากนี้เพลงที่บรรเลงประกอบคำร้องแล้ว ในการแสดงละครพื้นทางยังมีเพลงที่ใช้บรรเลงประกอบอากับกิริยาของตัวละคร ที่พบมากคือเพลงเสมอออกภาษาต่างๆ เพลงเสมอเป็นเพลงหน้าพาทย์ที่ใช้บรรเลงประกอบกิริยาไปมาในระยะใกล้ของตัวละคร และเมื่อเป็นเสมอออกภาษา ก็จะหมายถึงเพลงที่ใช้ประกอบกิริยาไปมาของตัวละครตามภาษาเชื้อชาตินั้นๆ ประกอบด้วย 7 เพลง ได้แก่ เสมอลาว เสมอมอญ เสมอพม่า เสมอขวา เสมอแขก เสมอจีน เสมอฝรั่ง แต่พบว่าเพลงเสมอออกภาษาที่มีการคิดประดิษฐ์ทำร่ำ เพื่อใช้ประกอบการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากรมีเพียง 5 เพลง ได้แก่

เพลงเสมอลาว ใช้สำหรับตัวละครที่มีเชื้อชาติลาว เช่น ตัวพระลอ ปู่เจ้าสมิงพราย พระเพื่อน พระแพง

เสมอพม่า ใช้ในตัวละครที่มีเชื้อชาติพม่า เช่น ตัวพระเจ้ากรุงอังวะ มังตรา บุเรงนอง ฯลฯ

เสมอมอญ ใช้ในตัวละครที่มีเชื้อชาติมอญ เช่น ตัวสมิงนครินทร์ พระยาน้อย สการะวุดดี พระเจ้าแปร ฯลฯ

เสมอแขก ใช้ในตัวละครที่มีเชื้อชาติแขก เช่น ตัวพระเจ้ากาหลิบ อาบูสะฮัน พระยาแกรก อิเหนา(แต่งกายแบบชาว)

เสมอขวา ใช้ในตัวละครที่มีเชื้อชาติขวา เช่น อิเหนา (แต่งกายแบบชาว)

ซึ่งแต่ละเพลง ย่อมมีกระบวนทำร่ำตลอดจนแนวคิดในการสร้างทำร่ำที่แตกต่างกันออกไปตามปัจจัยและตัวแปรต่างๆ เช่น ดนตรี หน้าทับ เครื่องแต่งกาย อาวุธ วรรณกรรม ชาติพันธุ์ นาฏยศิลป์นานาชาติ รวมถึงสถานที่และพื้นที่ที่ใช้แสดงด้วย ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่โบราณจารย์ทางด้านนาฏยศิลป์และดุริยางคศิลป์ พัฒนา ถ่ายทอด และสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดกระบวนท่ารำเพลงเสมอออกภาษา ในการแสดงละครพันทาง ปัจจุบัน อีกทั้งยังถือได้ว่าเป็นผู้ที่ฝีมือในการถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึก และกระบวนท่ารำได้เป็นอย่างดี จนเป็นที่ยอมรับและเป็นที่รู้จักทั่วไป คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทรสุวรรณ ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย) ปี 2548

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทรสุวรรณ เป็นผู้มีความสามารถในด้านการแสดง นาฏศิลป์ไทย ทั้งโขน ละคร และการแสดงเบ็ดเตล็ดต่างๆ ทั้งตัวพระและตัวนาง มาตั้งแต่เมื่อครั้งยังเป็นนักเรียนของวิทยาลัยนาฏศิลป์ ได้รับคัดเลือกให้แสดงโขนละครบ่อยครั้งจนเกิดประสบการณ์และความชำนาญ และการแสดงที่ทำให้ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทรสุวรรณ มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับในกลุ่มแฟนละครของกรมศิลปากรและประชาชนทั่วไป คือ การแสดงละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ภายใต้การควบคุมของอาจารย์เสรี หวังในธรรม ศิลปินแห่งชาติ ในบทบาทของมังตราหรือพระเจ้าตะเบงชเวตี้

เนื่องจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทรสุวรรณ เป็นผู้มีความคล่องแคล่วและมีความสนใจในนาฏศิลป์ไทย จึงได้รับความรักความเมตตาจากครูหลายท่าน ทั้งที่เป็นครูโขนและครูละคร อันเป็นผลทำให้ได้รับการถ่ายทอดวิชาความรู้ และกระบวนท่ารำเพลงต่างๆ มากมาย รวมถึงเพลงเสมอออกภาษาดวย

ในปัจจุบัน กระบวนท่ารำเพลงเสมอออกภาษา ยังไม่มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ประกอบกับผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดก็มีจำนวนลดน้อยลงไป เกือบว่าในอนาคตกระบวนท่ารำเพลงเสมอออกภาษานี้จะสูญไปตามกาลเวลา จึงทำให้ผู้วิจัยเกิดแรงบันดาลใจที่จะศึกษาและวิเคราะห์กระบวนท่ารำ รวมถึงกลวิธีในการรำน้าพาทย์เสมอออกภาษาต่างๆ เพื่อเป็นการอนุรักษ์ สืบทอด และเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นเอกสารทางวิชาการ อันเป็นประโยชน์ต่อบุคคลที่สนใจได้เป็นแนวทางในการจัดการแสดงและเพื่อการศึกษาค้นคว้าต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1.2.1 เพื่อศึกษาประวัติของเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา
- 1.2.2 เพื่อศึกษากระบวนท่ารำและกลวิธีในการรำน้าพาทย์เสมอออกภาษาในละครพันทาง
- 1.2.3 เพื่อศึกษาและวิเคราะห์การรำน้าพาทย์เสมอออกภาษาในละครพันทาง
- 1.2.4 ศึกษาบทบาทการรำน้าพาทย์เสมอออกภาษาในละครพันทางที่มีบทบาทต่อสังคม

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

ศึกษาประวัติ กระบวนท่ารำ กลวิธีในการรำน้าพาทย์เสมอออกภาษา ในการแสดงละครพันทาง ประกอบด้วยเพลงเสมอลาว เสมอมอญ เสมอพม่า เสมอชวา เสมอแขก ซึ่งเลือกศึกษาเฉพาะกระบวนท่ารำที่สืบทอดโดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทรสุวรรณ ศิลปินแห่งชาติ และเฉพาะท่ารำที่เกิดขึ้นในยุคกรมศิลปากรเท่านั้น

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.4.1 ทราบถึงลักษณะเด่นและลักษณะรวมของการรำน้าพาทย์เสมอออกภาษาในการแสดงละครพันทางแต่ละชุด

1.4.2 ทราบผลวิเคราะห์การรำน้าพาทย์เสมอออกภาษาในการแสดงละครพันทาง

1.4.3 เพื่อเป็นแนวทางในการคิดประดิษฐ์ท่ารำเพลงเสมอออกภาษาอื่นๆ ที่ยังไม่มีการบรรจุท่ารำ รวมถึงเพลงเสมอที่ไม่ใช่่ออกภาษาดวย

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

1.5.1 ศึกษาจากบทความและเอกสารที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ได้แก่
หอสมุดแห่งชาติ

หอสมุดดำรงราชานุภาพ

หอสมุดคณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศูนย์สารนิเทศมนุษยศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หอสมุดวิทยาลัยนาฏศิลป์

หอศิลปนิพนธ์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

1.5.2 ศึกษาจากการสัมภาษณ์กลุ่มบุคคล ได้แก่

ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย

ครูสองชาติ ชื่นศิริ

ครูสุวรรณี ชลานุเคราะห์

ครูรัตติยะ วิกสิตพงศ์

ครูสถาพร สุนทอง

ครูอุดม อังสุธร

ครูประเมษฐ์ บุญยะชัย

ครูรานี ไชยสงคราม

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ

ผู้เชี่ยวชาญด้านดุริยางคศิลป์ไทย

ครูณัฐพงศ์ โสวัตร

ครูจิรัช อาจนรงค์

ครูดุชนี มีป้อม

ผู้เชี่ยวชาญด้านคีตศิลป์ไทย

ครูทัศนีย์ ขุนทอง

1.5.3 ศึกษาโดยการต่อท่ารำจาก ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ

1.5.4 ศึกษาโดยสังเกตการณ์การแสดงจากวีดิทัศน์และการแสดงจริงในโอกาสต่างๆ

1.5.5 รวบรวมวิเคราะห์ผลการศึกษาและสรุปผลพร้อมนำเสนองานวิจัยตามลำดับ ดังนี้

บทที่ 1 บทนำ

- 1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา
- 1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย
- 1.3 ขอบเขตของการวิจัย
- 1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ
- 1.5 วิธีดำเนินการวิจัย
- 1.6 ลำดับขั้นตอนในการเสนอผลการวิจัย

บทที่ 2 เพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาในการแสดงละครพื้นทาง

- 2.1 ความหมายของเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา
- 2.2 ความสำคัญของเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา
- 2.3 เพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาที่ปรากฏในการแสดง ละครพื้นทาง
- 2.4 ความเป็นมาของการรำหน้าพาทย์เสมอออกภาษา
- 2.5 องค์ประกอบในการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาในการแสดง

ละครพื้นทาง

- 2.5.1 องค์ประกอบในการรำเพลงเสมอลาว
- 2.5.2 องค์ประกอบในการรำเพลงเสมอพม่า
- 2.5.3 องค์ประกอบในการรำเพลงเสมอมอญ
- 2.5.4 องค์ประกอบในการรำเพลงเสมอแขก
- 2.5.5 องค์ประกอบในการรำเพลงเสมอชวา

บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย

- 3.1 วิธีการดำเนินการวิจัย
 - 3.1.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล
 - 3.1.2 การตรวจสอบข้อมูล
 - 3.1.3 การวิเคราะห์ข้อมูล
 - 3.1.4 แหล่งข้อมูล

บทที่ 4 วิเคราะห์กระบวนการทำเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาในการแสดง

ละครพื้นทางและบริบททางสังคม

- 4.1 วิเคราะห์กระบวนการทำเพลงเสมอลาว
- 4.2 วิเคราะห์กระบวนการทำเพลงเสมอพม่า
- 4.3 วิเคราะห์กระบวนการทำเพลงเสมอมอญ
- 4.4 วิเคราะห์กระบวนการทำเพลงเสมอแขก
- 4.5 วิเคราะห์กระบวนการทำเพลงเสมอชวา

4.6 บริบทของการร่ำเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาที่สะท้อน

สภาพสังคม

บทที่ 5 สรุปและข้อเสนอแนะ

1.6 ลำดับขั้นตอนการเสนอผลงานวิจัย

การวิจัยเรื่อง “กระบวนการร่ำหน้าพาทย์เสมอในละครพันทาง” กำหนดระยะเวลาดำเนินการทั้งสิ้น 2 ปี คือวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2552 ถึงวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ.2554 โดยมีแผนดำเนินการดังนี้

ตารางที่ 1 ขั้นตอนและระยะเวลาดำเนินการวิจัย

(เริ่มทำวิทยานิพนธ์ เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ 2552)	2552									ม.ค. ปีพ.ศ. 2553 - มี.ค. ปีพ.ศ.2554		
	เม.ย	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.			
1. ขั้นเสนอ โครงร่างวิทยานิพนธ์					←→							
2. ขั้นเก็บ รวบรวมข้อมูล	←								→			
3. ขั้นตรวจสอบ ข้อมูล						←→			→			
4. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล								←→	→			
5.ขั้นเรียบเรียงและ เสนอผลการวิจัยให้ อาจารย์ที่ปรึกษา									←→	→		
6. ขั้นจัดพิมพ์ ผลการวิจัยและ ปรับปรุงแก้ไข										←→	→	

ที่มา : ผู้วิจัย